

Хорватська компаративістика: історія, методологія, проекти

*

Хорватське літературознавство з другої половини минулого століття розвивалася орієнтуючись значною мірою на західноєвропейські методологічні принципи, в чому саме компаративістика є особливо показовим свідченням. Помітну роль у цьому відіграв згадуваний вище засновник кафедри компаративних студій на філософському факультеті Загребського університету І. Хергешич. Освіту він отримав у Франції, де у Сорбоні слухав лекції Фердинанда Балденспергера, професора компаративістики в університетах у Страсбурзі, Ліоні, і який користувався репутацією найзначнішого європейського компаративіста. Теоретичні, методологічні засади французької школи хорватський філолог переніс на вітчизняний терен, що, в цілому, було характерним для розвитку хорватського літературознавства. Відділення компаративної літератури в Загребському університеті одним із головних предметів обрало курс *Компаративна історія хорватської та інших югослов'янських літератур*, який викладав Іван Сламниг, з часом відомий перекладач і теоретик літератури.

Методологічні принципи модерної хорватської компаративістики у реалізації поставленої мети - створення історії хорватської літератури - формувалися поступово, проте помітною методологічною домінантою було зосередження на європейській контекст. Згідно Хергешичу, без включення в європейські межі неможливо гідно прослідкувати розвиток національної літератури. Вже М. Кобол в *Історії хорватської літератури до народного відродження* (1945) науково подолав хаотичність попередніх історіографічних синтезів, показавши національну своєрідність хорватської літературної історії, що свого часу заперечували сербські та італійські автори.¹ Тому порівняльне вивчення хорватської літератури, в першу чергу як складової загальноєвропейського культурного простору з визначенням національної своєрідності, стало однією з перспектив у подальшому розвитку цієї дисципліни, в чому, за однастайним визнанням велика заслуга належала Хергешичу.²

¹ Tomasović M. Povijest hrvatske književnosti do Kombolove. - Mihovil Kombol (monografija o opusu). Zagreb, 2005, str. 47-66.

² Tomasović M. Prinosi prof. Ive Hergešića poredbenoj povijesti hrvatske književnosti. – Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova. Smjerove i metodologije komparativnog proučavanja hrvatske književnosti. Split, 2008, str. 387.

Динамічних змін хорватське літературознавство зазнає в 1960-х роках, коли компаративістика стає важливою дисципліною. Актуальним стає критичне переосмислення попередніх тенденцій в порівняльному літературознавстві. Представники традиційного підходу до порівняльних досліджень не вбачали у компаративістиці якоїсь специфічної дисципліни, вважаючи вже сам факт порівняльного підходу до літературних явищ проявом компаративістики. Однією з проблем осамостійнення компаративістики було питання проведення меж дослідження між національною літературою і безпосередньо компаративістикою. В осмисленні історичного розвитку хорватської компаративістики, з'ясуванні методологічних принципів, конкретизація термінології показовий аналіз, здійснений Б. Когой-Капетанич, яка розглянула хорватське літературознавство попередніх століть з аспекту формування в ньому принципів, що створювали фундамент сучасної компаративістики. Дослідниця не поділяє тверджень щодо компаративістики як принципово нового явища в літературознавстві, критично відгукується щодо прагнень французької компаративістичної школи у спробах, як дослідниця каже, побудувати якусь специфічну компаратистську методологію (P. van. Tieghem, M. F. Guyard). Авторка дотримується думки, яку висловлювали й інші критики подібних тверджень, вважаючи, що між порівняльними методами і тими, якими б користувалася національна історія літератури стосовно тих же проблем, суттєвої різниці нема.³ За визначенням Когой-Капетанич, компаративіст – це дослідник, що в своїх інтересах визначається тими літературними явищами, які мають щось спільне і які розділяє мовний бар'єр.⁴ Простежуючи розвиток хорватського літературознавства від минулих століть, авторка робить висновок, що хорватські історики літератури своїми прагненнями до компаративного вивчення літератури були піонерами у створенні передумов для подальшого розвитку цих методів. Особливе значення в цьому надається вивченню контактів, з чим пов'язується теоретично-методологічний розвиток компаративістики. Проте це не означає, що всі праці, які висвітлюють літературні контакти, виникли на основі вже наперед сформованих специфічно компаратистських позицій. Але і самі по собі вивчення літературних взаємин несуть в собі методологічні рішення, стверджує дослідниця. Не менше значення для формування методологічної

³ Wellek R, Warren A . Theory of Literature. New York, 1949, page. 40.

⁴ Kogoj-Kapetanić, Breda. Komparativna istraživanja u hrvatskoj književnosti. - Rad JAZU. Zagreb, 1968, knj. 350, str. 305.

бази вбачається і у вивченні літературних паралелей а також створенні «загальних» історій світової літератури.

На основі критичного переосмислення історії хорватського літературознавства попередніх епох Б. Когой-Капетанич робить висновок щодо значного емпіричного, теоретико-методологічного досвіду хорватського літературознавства у формуванні бази для подальшого розвитку національної компаративістики. Хорватська філологія серед перших порівняльних досліджень займалася літературними паралелями, контактами, створеннями «загальних» історій літератури, питаннями генетики окремих літературних явищ тощо. Проте, зазначає авторка, історичний огляд дає підстави говорити про існування компаративістики, але не хорватських компаративістів, які б цілеспрямовано і свідомо займалися саме таким методом аналізу. Результати їхнього доробку відкривають перспективи для подальших досліджень, де саме компаративістика в зазначений період 1960-х рр. отримувала значну апологію, а історичне переосмислення минулого досвіду спрямовувало на пошуки нових методів аналізу. Питання розмежування повноважень дослідників „національної” і „наднаціональної” літератури, компаративістики і літературознавства, що займається безпосередньо вітчизняною продукцією викликало тривалу дискусію.

Сучасний компаративіст Д. Дукич, керуючись критеріями інтересів національної і наднаціональної літературно-історичної проблематики, розглядає можливість поділу «повноважень» між національною і компаративною історією літератури - перш за все в галузі вивчення контактів, типологічних порівнянь і вивчення так званої загальної (європейської і світової) літератур.⁵ Відштовхуючись від констатації, зокрема німецьких дослідників, що історія літератури є неминуче компаративною, автор стверджує, що й сама теза щодо певної специфічної риси окремої національної літератури може мати підтвердження лише використанням методу мультилатерального порівняння. Хоча таке твердження стало загальним місцем підручників з історії літератури, автор намагається точніше визначити, на що саме воно поширюється. Одним із критеріїв розрізнення «наднаціонального» і «національного принципу» у вивченні літератури як основи при розділенні повноважень національної філології і компаративістики є галузь вивчення літературних контактів (джерела, впливи, переклади). Сюди можуть увійти обидві дисципліни, однак, вивчення літературних

⁵ Dukić, D. Nacionalna vs. komparativna povijest književnosti. -Umjetnost riječi. XLVII, 2003. 1-2, Zagreb, str. 3-26.

контактів в головному реалізується як компаративістична частина національних філологічних проектів.

Якщо вивчення літературних контактів легко входить у сферу національної історії літератури, виникає питання щодо компетенції у створенні загальної історії літератури. Хорватській приклад дає, за спостереженням автора, позитивну відповідь. З 60-х рр. минулого століття в хорватській історико-літературній дисципліні спостерігається поживлення інтересів до проблем загальної європейської історії літератури, зокрема, в питаннях періодизації, жанрової проблематики, що перш за все викликано потребами національної літератури. Дослідження відомих хорватських теоретиків, істориків зарубіжної літератури, зокрема як Іван Сламниг, Александар Флакер, Віктор Жмегач, Мирко Томасович, Миливой Солар, Зоран Кравар тощо здійснюються з позицій національної літератури, вона представлена як синоптичний канон «великих» і «малих» літератур.⁶

Помітної динаміки у подальшому теоретичному розвитку компаративістики відіграли дослідження в галузі славістики, що розглядалася в загальноєвропейському контексті. Особливе значення мали праці А.Флакера, якому належить своєрідний план вивчення історії хорватської літератури XIX-XX ст. Проект передбачав обов'язкове включення цієї літератури в загальноєвропейський контекст, що реалізовано в низці колективних праць, зокрема в збірнику *Хорватська література у відношенні до європейських літератур: від народного відродження до наших днів* (1970). До роботи над цією проблематикою були залучені фахівці з окремих іноземних літератур а також безпосередньо компаративісти. Хорватські германісти, русисти, романісти, англісти, полоністи, дослідники інших іноземних літератур були об'єднанні ідеєю, за якою крім наукового дослідження іноземних літератур їх першочерговим завданням є вивчення хорватської літератури як складової світового літературно історичного процесу. Відштовхуючись від традицій хорватської компаративістики – від Ватрослава Ягича до Іво Хергешича, - праць відомих попередників як романісти Петар Скок, Мирко Деанович, русист Йосип Бадалич, англіст Йосип Торбарина та інші, хорватські дослідники займалися вивченням зв'язків і співвідношень хорватського письменства з іншими європейськими літературами.⁷ Методологічні принципи досліджень засновувались на визначеному А. Флакером головному критерію, за яким для

⁶ Dukić D. *ibid*, str. 15

⁷ Hrvatska književnost prema europskim književnostima od narodnog preporoda k našim danima. Uredili Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranić. Zagreb, 1970, str. 5.

хорватського компаративіста першочерговим є не стільки те, наскільки певний іноземний письменник залишив слід у творах хорватських літераторів (такі дослідження можуть бути корисними як вступ до аналізу), а те, наскільки і як хорватська література, наслідуючи розвиток європейської літератури в цілому, виражала національну своєрідність.⁸

Розвиток хорватської літератури в контексті європейських літератур XIX-XX ст. був позначений виразною національною функціональністю, по чому хорватська література споріднена з іншими літературами націй, що перебували у фазі національного пробудження або відродження: чеською або словацькою, румунською або українською, а в цілому - й з іншими літературами середньої та східноєвропейських народів, крім російської і німецької та австрійської літератур, - констатував Флакер.⁹ На думку дослідника, дві особливості суттєво відрізняють хорватську літературу зазначеного періоду, особливо в часи національного відродження і упродовж XIX ст. – багата усна традиція хорватської мови, перш за все епіки, а потім і традиція ренесансної та барокової хорватської літератури. Таке спостереження вже своїм змістом вказує на можливість й потребу порівняння з українською літературою того ж періоду, де барокові відгуки відбиваються в українському письменстві від Котляревського до творів на українську тему в Гоголя або містеріях Шевченка, не говорячи про значення усної епіки в українському романтизмі. Те ж саме стосується і констатації щодо поступового збільшення в хорватській літературі з сімдесятих років XIX ст. прози. Перший канонічний тип хорватського роману, вальтерскотівський тип історичного, який представляє Август Шеноа, має свої аналогії в історичному романі того ж типу, представленого Кулішем в його романі *Чорна рада*. Тип сільського оповідання в хорватській літературі, який також представляв А. Шеноа, розвивався не без знання творчості Марка Вовчка чиї оповідання перекладалися й викликали захоплення в хорватських реалістів цього періоду. Натуралізм прози Кумичича, який, за висловленням Флакера, уподібнюється до Золя, міг би бути порівнюваний з натуралізмом Франка в його своєрідності вираження українського натуралізму. Аналогії простежуються і у творчості Краньчевича з його одою *Робітнику* та іншими мотивами, які мають свої аналогії у поезії Франка.

⁸ Flaker Aleksandar. Novija hrvatska književnost prema evropskim književnostima. teze i nacrt rada. Umjetnost riječi, X, 3-4, Zagreb, 1966, str. 183-199.

⁹ Flaker Aleksandar. Hrvatska književnost unutar evropskih književnosti u devetnaestom i dvadesetom stoljeću. - Hrvatska književnost prema evropskim književnostima od narodnog preporoda k našim danima., str7.

Підстави для подібних спостережень дають порівняння інших періодів, починаючи від модерну в хорватській та українській літературах, зокрема від творчості Назора до Рильського і надалі, до середини ХХ ст., коли хорватська література спромоглася, в силу відомих політичних обставин, не підпасти під наплив радянського ідеологічного тоталітаризму. Отже, прагнення хорватських компаративістів до розширення контексту мають на українському літературному просторі, і навпаки, достатньо матеріалу для пошуків аналогічних тенденцій. Проте саме цей напрям залишився менш вивченим у хорватській компаративістиці, що ілюструють дослідження з показовими назвами: *Хорватська література до відродження як органічна частина європейського літературного розвитку* (І. Сламниг), *Поезія іллірійського відродження у відношенні до німецької і австрійської поезії* (М. Гаврин), *Література ілліризму у відношенні до західноєвропейських літератур* (Я. Верзбіцкі), *Шеноа і його доба – у ставленні до німецької літератури* (З. Шкреб), *Європейські межі хорватського модерну* (Н. Кошутич-Брозович), *Матош і французька література* (В. Жмегач) тощо, де слов'янських літератур представлена лише російська.

Результатом порівняльних вивчень розпочатих з 60-х рр. ХХ ст. стало видання *Хорватська література в європейському контексті* (1978), яке значно розширювало тематичні, національні контексти, синтезуючи попередні зусилля дослідників. Книга стала значним внеском у теоретичну розробку компаративістики а також її наповнення конкретним матеріалом як подальший рух до створення компаративної історії хорватської літератури. Це, як зазначалося у визначених цілях, не повинно бути історія як каталог імен, біографій, назв творів, а опис стилістичних епох та їх найголовніших, репрезентативних носіїв. Праця стала результатом спільного співробітництва не лише хорватів, а й інших філологів – від класичної філології до фольклористики. Спільним методологічним принципом було осмислення хорватського літературного розвитку як складової європейського культурного кола. Подальше наукове вивчення цього розвитку неможливе поза європейським і світовим літературно-історичним контекстом, - зазначали упорядники.¹⁰ Одним з головних принципів було з'ясування і показ західноєвропейського характеру хорватської літератури, що хорватська компаративістика спільно з вітчизняною кроатістикою прагнули документально підтвердити.¹¹

¹⁰ Hrvatska književnost u evropskom kontekstu. uredili Aleksandar flaker, Krunoslav Pranjić. Zagreb, 1978, str. 7-8.

¹¹ Đukić D. Nacionalna vs. komparativna..., str 13.

Здійснені компаративні вивчення хорватської літератури, особливо активізовані з 1960-х років, дали значні результати і один з її теоретиків і дослідників, сучасний фахівець романської філології М. Томасович констатував: *Хорватська література вдячна за компаративний підхід принаймні з двох причин: обсягом невелика у порівнянні з квантитативними корпусами головних європейських літературних спадщин, вона проходила, як і вони, через всі типові фази і еволюційні процеси від ренесансу до рецесивних змін.*¹²

Однією з характерних рис хорватської компаративістики є прагнення до міждисциплінарного вивчення літератури. Значна заслуга в залученні до літературознавства матеріалу з історії мистецтва, культурології в цілому належить А. Флакєру. В його працях, присвячених культурі історичного авангарду, поєднуються різні наукові традиції, види мистецтв, здійснюються пошуки співвідношення між літературою і образотворчим мистецтвом.. У великій бібліографії вченого своє місце знайшла й українська тематика, яка присутня вже на початку діяльності Флакєра-славїста зверненням до творчості Тараса Шевченка і продовжується в інтерпретаціях українського авангарду.¹³ Важливо наголосити, що хорватській культурі належить одна з перших в історії українського авангарду зарубіжна презентація цього мистецтва, що відбулася в Загребі в 1990 р. з проведенням міжнародної конференції, публікацією праць українських і зарубіжних дослідників, що дало помітний імпульс для подальшого вивчення українського авангардного мистецтва.¹⁴

У включеній до цього видання розвідці *Авангард в Україні* А. Флакєр з'ясовує питання легітимності зазначеної синтагми, яка не викликає питання щодо літератури українською мовою. Проте щодо представників мистецтва, які були в Україні різного етнічного походження, можуть, на думку автора, виникнути певні дилеми: образотворче мистецтво не користується національною мовою, авангард тяжіє до універсального, нерідко й анаціонального самовираження. У роз'ясненні поняття *український авангард* А.Флакєр користується характерним для нього методом широкого контексту, в якому простежує особливості розвитку української культури в її головних етапах – від середньовіччя до авангарду, показує взаємозв'язки літератури і мистецтва і зазначає основні особливості українського авангарду. Це – пов'язаність з

¹² Tomasović, Mirko. Komparativno proučavanje hrvatske književnosti. – Zapisi o Maruliću i drugi komparativistički zapisi. Split, 1984, str. 5.

¹³ Flaker Aleksandar. Professor emeritus facultatis philosophicae Univrsitatis studiorum Zagrabienensis. Zagrabie, anni MMII. Zagreb: FF press, 2002.

¹⁴ Ukrajinska avangarda 1910-1930. Zagreb, 1991. Uredili Tihomir Milovac, Branka Stipančić. – 231 str.

українською народною культурою, що не було характерним для західного авангарду, який нерідко й заперечував такі прояви культури. В своїх маніфестах, опинившись в умовах російської колоніальної політики, українські авангардисти йшли не за русифікаторськими моделями, а орієнтувалися на західну культуру. В той же час український авангард спирався на національну історичну традицію, зокрема на українське бароко з його орієнтацією на народне середовище. Проте, внаслідок тиску з Москви, руйнації української державності представники українського авангарду не встигали сформулювати і зберегти національні середовища авангарду. Якщо російський авангард зазнав широкого визнання, український очікують нові відкриття, в чому особливе значення мала й презентація українського авангардного мистецтва в Загребі.¹⁵ Розвідки відомого хорватського вченого з галузі українського літературного авангарду, зокрема про творчість Богдана-Ігора Антонича, Миколи Хвильового, висвітлення хорватсько-українських взаємин, окремих аспектів сучасної української культури в цілому, як правило, перекладалися в Україні відразу після їхнього виникнення ще з 1970-х рр.¹⁶ Теоретичні праці вченого з питань російської культури, які опубліковано лише нещодавно, з ініціативи кафедри русистики Загребського університету, становлять значний інтерес і в плані методологічних принципів у вивченні українського модернізму.¹⁷

Одним із аспектів сучасної хорватської компаративістики є імагологія, що значною мірою представлена у роботах Д. Дукича. За його спостереженням, сучасна компаративістика має дві тенденції в її переструктуруванні: культурологічні дослідження (Cultural Studies) і європейські дослідження (European Studies). Перші розвиваються під впливом популярних британських культурологічних досліджень, де вивчення літератури у вузькому розумінні цього поняття замінюється вивченням всіх видів текстової продукції, особливо мас-медіа. Культуральні студії мають своє відображення і в хорватській компаративістиці.

Говорячи про перспективи компаративних досліджень в нинішньому столітті, Д. Дукич їх визначає як *національна література у часи пост націоналізму*. Дивлячись з такого аспекту, він зокрема вбачає в подальшому наступні напрями: 1 - вивчення літературних контактів, пошуки першоджерел, зразків літературних текстів, що і надалі актуально,

¹⁵ Flaker Aleksandar. Avangarda u Ukrajini. - Ukrajinska avangarda 1910-1930. Zagreb, 1990-1991, str. 23-27.

¹⁶ Hrvatska/Ukrajina. Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra. Хорватія/Україна. Культурні зв'язки від Адріатики до Дніпра. Двомовне хорватсько-українське видання. Упорядкував Еуген Пашенко. Zagreb, 1996; Ukrajina. – Kolo. Časopis Matice hrvatske, Zagreb, br. 3, jesen, 1997.

¹⁷ Флакер Александр. Живописная литература и литературная живопись. Москва: Три квадрата, 2008.

зокрема в давній літературі; 2 - типологічні порівняння епох, літературних напрямів, стилів, жанрів хорватської літератури з італійською та з іншими, які своїм обсягом споріднені хорватський (малими) середньоєвропейськими і слов'янськими літературами, що також, констатує автор – далеко незавершена праця; 3 - ідейно-тематична критика літературних текстів повинна бути зосереджена на аналізі не літературних, тобто небелетристичних текстів. Це стосується проблематики історії (літературно опосередкованих) ідей, колективних уявлень, стереотипів, що межує з іншими дисциплінами, зокрема антропологією, етнологією і т. п; 4 – компаративістика, як літературно історичний вираз «європейського мислення», повинна зосередитися і на критичній переоцінці власної традиції. Особливу увагу слід присвятити фактам міноризації, навіть замовчування окремих творів, авторів або цілих сегментів національної літературної традиції; 5 - раціоналізм понад національним рівнем – вивчення регіональних особистостей в мультиетнічних, мультимовних спільнотах тощо.¹⁸

Як один із проявів мультикультуральності сучасної компаративістики є й те, що в полі її дослідження систематично розглядається й кінематографія. Пояснюючи, чому фільмологія становить складову компаративістської методології, сучасний компаративіст Н. Гилич вказує на традицію, закладену засновником кафедри компаративістики на філософському факультеті Загребського університету І. Хергешичем. З самого початку діяльності створеної кафедри кінознавство осмислювалося як невід'ємна частина компаративістики. Сама природа кінематографії вимагає міждисциплінарного підходу. І. Хергешич у своєму інтердисциплінарному і плюральному баченні компаративістики визначив фільм як важливу складову сучасної культури. Значний внесок у включення хорватського кінознавства до відображення історії національної літератури належить Анте Петерличу, засновнику систематичного вивчення фільмології в Хорватії.¹⁹ Завдяки таким ініціативам хорватське кінознавство розглядається як важливий учасник наукового проекту, що має міжнародний характер – послідовна підготовка до комплексного відтворення історичного розвитку хорватського літературного процесу.

У межах проекту створення *Компаративної історії хорватської літератури*, яку виконує відділ компаративної літератури філософського факультету Загребського

¹⁸ Dukić D. Nacionalna vs. komparativna, str. 21-22.

¹⁹ Gilić Nikica. Novija recepcija hrvatskog igranog filma 1950-ih – slučaj filma *H-8*... Nikole Tanhofer. – Smjerove i metodologije komparativnog proučavanja hrvatske književnosti. Zbornik radova X. Split, 2008, str.122.

університету, з 1998 р. проводяться щорічні міжнародні конференції *Компаративна історія хорватської літератури (емісія і реценція)*. Вагомим внеском стали опубліковані донині (2009) десять збірників праць, присвячених явищам і процесам у хорватській літературі, театрі, кінематографії у ХІХ (один збірник) і ХХ ст. До роботи над проектом залучені не лише хорватські, а й іноземні компаративісти, що беруть участь у конференціях, де також висвітлюються й питання українсько-хорватських літературних відносин.

Опубліковані матеріали спрямовані, зокрема, і на відображення контексту, в першу чергу європейських літератур, включаючи і українську. Так, вже перший збірник, присвячений ХІХ ст., методологічно задумано як простеження двосторонньої комунікації з європейським контекстом хорватської літератури, з позиції реценції іноземних та іноземно мовних цінностей і течій, а також і з аспекту емісії, тобто відгуку тодішніх хорватських письменників в окремих європейських середовищах. Збірник, в якому взяли участь, крім хорватських, славісти з Італії, Іспанії, Угорщини, України, відкривається матеріалом, в якому здійснюється порівняння *ідей славізму* в українській і хорватській літературах ХІХ ст. Під славізмом розуміється ідея слов'янської єдності, що розглядається спочатку як міфологема, а з подальшим розвитком перетворюється на політологему. Спостереження за генезисом ідеї слов'янського єднання у відповідних літературах дає підстави твердити, що з усіх слов'янських культур саме у хорватській літературі славізм стає своєрідною ідейною, естетичною, ідеологічною константною. Підтвердження дають численні приклади з творчості представників ренесансної, барокової культури, подальшого розвитку в літературі Просвітительства, романтизму, реалізму, модерну в Хорватії. За своїм типом, ідейними прагненнями хорватський славізм особливо близький українському, зокрема у творчості представників Кирило-Мефодіївського братства і Іллірійського руху, а також в інших проявах упродовж цілого ХІХ ст.²⁰

Український контекст є порівняно з західноєвропейським менш відомий хорватським історикам літератури і в певних компараціях дає можливість висвітити окремі аспекти з новими висновками, що зокрема, стосується й зазначених ідей славізму. Вони належать до історико-культурного змісту, який не менш актуальний в сучасній науці. Зосередженість на західноєвропейських спрямуваннях хорватської літератури досить

²⁰ Paščenko Jevgenij. Ideje slavizma u ukrajinskoj i hrvatskoj književnosti XIX stoljeća. Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova I. (XIX. stoljeće). Split, 1999, str. 7-24. (Далі: Zbornik, том і рік видання).

виражена в хорватському літературознавстві, яке шукає певні рішення літературного прогресу саме в пов'язаності з зарубіжними культурами. Сучасний хорватський дослідник З. Кравар, простежуючи розвиток хорватської версифікації в XIX ст., порівнює стан віршування періоду національного відродження, романтизму з глорифікацією національного, констатує більшу зосередженість на певних національних формах, метриці перш за все, але і відкритість іноземній строфіці. Версифікація пізніших часів, особливо з 70-80-х років XIX ст. характеризується ритмічними амплітудами запозичених поетичних систем. Подібно до того, як в зазначену епоху було престижним демонструвати спроможність хорватської мови виражати себе в гекзаметрі або ямбічному пентаметрі, в наступному XX ст. підключення хорватської літератури до європейських трендів стало незаперечною програмою, - зазначає дослідник.²¹

М. Томасович, відомий дослідник давньої хорватської літератури в її зв'язках з романськими, на прикладі хорватських переспівів Данте упродовж XIX ст. (перші переклади робив у XVI ст. відомий поет Марко Марулич) доходить висновку, що динаміка, з якою хорватські письменники здійснювали переклади Данте, є підтвердженням європейської тенденції хорватського XIX ст., „оскільки без рецепції Данте майже неможлива приналежність до Заходу і становлення свідомості про поезію, на цьому континенті принаймні”, - стверджує автор. Тому представлені дослідником звертання упродовж усього століття хорватських поетів до спадщини італійського класика, розглянуті в компаративних рамках, оцінені як здійснення важливого завдання для національної культури в її наднаціональних духовних спрямуваннях.²²

Методику компаративного аналізу історичного роману вальтерскотівської моделі в хорватській літературі застосовує Ц. Павлович стосовно представника історичного роману Аугуста Шеноа. Детальне порівняння творчих принципів англійського і хорватського прозаїків дає можливість виявити належність хорватської літератури до європейських тенденцій, але і показати творчу самобутність хорватського автора. Дослідниця корегує помилкові твердження щодо прямих порівнянь Вальтера Скота і Аугуста Шеноа, заперечуючи беззастережні іменування хорватського письменника послідовником Скота. Принципи сучасної компаративістики дають можливість об'єктивно, по новому стосовно некритичних захоплень попередніх методологій

²¹ Kravar, Zoran. Strano i domaće u hrvatskom stihu XIX stoljeća. Zbornik, I, str. 95.

²² Tomasović, Mirko. Hrvatski prepjevi Dantea u XIX. stoljeću. Zbornik I, str. 143.

висвітити національну класику, в чому наведений приклад дослідження показовий для історії національної літератури.²³

Значення компаративного методу в осмисленні національної літератури, зокрема такого жанру як автобіографічна проза, виявляє себе з включенням творчості національного митця в європейський літературний контекст. А. Златар, розглядаючи форму „інтимного щоденника” в хорватській літературній продукції XIX ст., розширює простір його побутування паралелями з французької традиції „жіночого письма”, англійської літературної продукції з записами жінок, німецький літературний і культурний контекст з ідеєю жінки-виховательки. Окремі моделі, зокрема німецька, найбільш близька прикладу з хорватської літератури. Проведені порівняння дають можливість вказати на пов’язаність хорватської представниці цього жанру з європейським контекстом в конкретних проявах, висвітлених дослідницею. Здійснений аналіз дає можливість представити окремі постаті літературного процесу, що вважалися неканонічними або були недостатньо відомими, показати в іншому світлі як характерні явища епохи.²⁴

Показово, що хорватські дослідники у створенні історії літератури звертаються не лише до відомих фігур літературного процесу, а й до мало відомих або недостатньо вивчених чи ж інтерпретованих як другорядні фігур. Це, зокрема, пов’язано і з особливостями жанру, коли на перше місце висувалися ієрархічно привілейовані жанри як національна драма, епос чи новела. Проте в літературному процесі існували й інші форми, що потребують нового висвітлення, яке в сучасній інтерпретації дає можливість збагатити й розширити уявлення про літературні явища минулих століть. До подібних висновків доводить аналіз жанру дорожніх записок у хорватському романтизмі, проаналізованому компаративістом Д. Дуда. Розглядаючи цей жанр у контексті доби, дослідник вказує на естетичні, інтелектуальні цінності одного з представників цього жанру в національній літературі, повертаючи їй конкретного, забутого письменника як літературну цінність.²⁵ Наведені кілька прикладів певною мірою замальовують деякі принципи у відображенні сучасною хорватською компаративістикою історичних явищ в літературі XIX ст. Однією з тенденцій є прагнення дати нові тлумачення як відомим постатям, так і тим, що вважалися критикою попередніх часів деякою мірою маргінальними, але які мають своє значення у відображенні літературного життя. Нема сумніву, що й український

²³ Pavlović, Cvijeta. August Šenoa i Scottov model povijesnog romana. Zbornik, I. str. 173.

²⁴ Zlatar, Andrea. Autobiografska proza XIX. Stoljeća: slučaj Dragojle Jarnević. Zbornik, I, str. 188-195.

²⁵ Duda, Dean. Tragovima subjekta Nemčičevih *Putositnica*. Zbornik, I, str. 196-208.

літературний простір XIX ст. приховує в собі аналогічні приклади творчості, які отримали б нове значення у відповідній сучасній інтерпретації, в якій широкий компаративний контекст має важливе значення.

Створення історії літератури логічно ставить питання про періодизацію. Література XX ст. традиційно в хорватській історіографії розпочинається з періоду *модерну*, тож наступний том присвячений висвітленню саме цієї літератури.²⁶ Принципи періодизації в сучасній інтерпретації ставлять нові вимоги. А. Златар, осмислюючи методи визначення літератури хорватського модерну, вбачає три головні вимоги, що стоять перед дослідником. Одна з головних – експлікація методологічних засад, наступна – врахування сучасної духовності, що засновується на засадах поліфонії, різноманітності, плюралізації концептів і аналітичних моделей, які можуть бути використовувані синтетично у створенні історії літератури. Третій виклик, який стоїть перед істориком літератури – загальне знання літературної історії, її попередньо створених моделей, зібраний матеріал і увесь той великий інформативний простір, *в який неможливо увійти без усвідомлення, що вже самим тим входженням ми змінюємо встановлені цінності.*²⁷ Відомо, що діахронічна класифікація літературного матеріалу за періодами, епохам і т.п. є однією з головних технік у відтворенні історії матеріалу, що було незмінним принципом написання всіх історій. Одне з завдань сучасних переосмислень – з'ясування причин, якими керувалися історики літератури при ідентифікації періоду, зокрема хорватського модерну. Період модерну вимагає з'ясування меж стосовно інших, попереднього і наступного періодів, виступаючи як *м'який кордон* між реалізмом і модернізмом. Поняття *м'якості* меж вказує на відсутність різкого розмежування між реалізмом і модерном, в якому і надалі присутні риси реалізму. Останнє пояснюється низкою факторів - це часове запізнення хорватського реалізму у порівнянні з європейським і недостатній ступінь реалізації, зокрема в жанрі роману; реалістичний роман пов'язує реалізм і модерн; розділення літературних орієнтацій у самому модерні на віденську і празьку групи, де представники останньої виступають за реалістичні принципи з огляду на функцію суспільної критики; наголос на соціальній функції літератури в колах прихильників орієнтації на високе мистецтво; постійна полеміка з літературою національного відродження і переосмислення національної функції літератури.²⁸ Зазначені аспекти визначення модерну мають свої аналогії в

²⁶ Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova II. Moderna. Split, 2000.

²⁷ Zlatar, Andrea. Moderna – pitanje periodizacije. Zbornik, II, str. 7.

²⁸ Там же, стор. 10.

українській літературі того ж періоду, типологічно спорідненого з хорватським, але найменш дослідженого в українській і хорватській славистиці.

Проблема встановлення меж у поняттях модерн - модернізм/експресіонізм ще складніша, оскільки модерн традиційно сприймається як складова модернізму, де ідея періодизації, заснована на хронології, не спрацьовує. Хорватські історики літератури по-різному визначали межі модерну, але, в цілому, це простір з середини 90-х рр. XIX ст. - до середини другого десятиріччя XX ст. За спостереженням А. Флакера, поняття модерну в центральноєвропейських країнах повністю кореспондує з європейським модернізмом. За його визначенням, головні риси модерну – руйнація реалістичних структур, виникнення нових явищ – символізм, імпресіонізм, сецесія, неокласицизм. Проте ускладнення виникають у визначенні межі модерн - авангард, де останній розвиває естетичний модернізм, виявляючи себе перш за все у експресіонізмі тощо. Таким чином, сучасна хорватська історія літератури більш наближується не стільки до хронологічного, як до стильового критерію, котре А. Флакер визначив як *стильові формації*.²⁹

Зазначені проблеми дифузій щодо стилістичних особливостей в літературі на межі XIX- XX ст., проблеми визначення модерну й модернізму тощо знайомі й українській історії літератури, де поняття модерну потребує свого висвітлення, яке повинне здійснюватися в компаративному контексті, а паралелі з інших літератур, включаючи хорватську, можуть бути одним із результативних фонів для аналізу.

Комплексна підготовка до створення компаративної історії хорватської літератури включає і висвітлення окремих постатей, які також стають темою міжнародної конференції компаративістів. Одна з показових фігур, що своєю творчістю презентує широкий спектр явищ у хорватській літературі першої половини XX ст., є Владимир Назор (1876-1949). Вступивши в літературу як представник модерну збіркою *Слов'янські легенди* (1900), в якій створив з виразним колоритом сецесії монументальні поетичні полотна, але й невеликі ліричні форми, письменник пройшов складний шлях, відгукуючись на досить драматичні події хорватського і югославського життя упродовж п'ятдесяти років минулого століття. В роки другої світової війни Назор встигає уникнути арешту італійських окупантів, пропагандистських провокацій колабораціоністів і приєднується до партизан. Цей останній період його творчості відіграв і реабілітаційну роль у повоєнний період, коли письменник, за моделями

²⁹ Flaker, Aleksandar. *Stilske formacije*. Zagreb, 1976.

радянських використань значних фігур культури у політичних презентаціях режиму, посідав значні державні посади. Останнє мало значення і в позитивному ставленні радянської критики до нього як до „поета-партизана”, що вмер невдовзі після відомого радянсько-югославського конфлікту (1948) і сприймався, за радянськими критеріями, як „політично надійний”. З падінням режиму в колишній Югославії ім’я поета стало об’єктом нападок з боку націоналістично орієнтованих кіл, але пізніше йому повернено визнання національного письменника. Зазначене лише окреслює проблему можливості помилкових тлумачень письменника, залежно від політичних систем. Назор – складний, глибокий письменник, який у своїй творчості окреслив широке коло тем національної, слов’янської, світової культури. Його „партизанський період” – лише верхівка своєрідного айсберга творчості, глибини якої приховують вражаючі багатства джерел, мистецькі відображення часу в широкому обсязі жанрів, стилістичних виразів.³⁰

Незважаючи на велику критичну літературу про Назора, його творчість дає можливості для нових переосмислень, приклад чого зокрема дає А. Флакер аналізом одного з найбільш глибше досліджених і, можливо, з недостатньою глибиною висвітлених періодів – партизанського. Назор, як митець, зростав і на глибокому знанні світової класики, яка приховується у його творах, враховуючи й „ідейний” *партизанський період*. Розглядаючи цикл *Пісні партизанки* (1944) у контексті естетичних моделей попередніх періодів творчості письменника, А. Флакер виявляє своєрідні матриці певних творів, в яких теми війни відображено з установкою на відповідні класичні джерела. Так, дослідник знаходить мотиви Данте, улюбленого поета Назора, у зображенні суворої дійсності війни; Гете - в змалюванні руїн; російських модерністів (Брюсов, Блок) - у сприйнятті нових варварів (*скіфи, грядущіє гунни*) як руйнації минулого і побудови іншого. В такому контексті відображено письменника який залишається вірним своїм естетичним моделям навіть у осмисленні дійсності, яка ідеологічно нерідко й заперечує подібні класичні зразки культури.³¹

М. Томасович, відштовхуючись від вже нормативної установки хорватської компаративістики на необхідність врахування контактів поетичної генерації хорватського модерну, особливо адриатичної Далмації, з італійською та іншими романськими літературами, чому в літературознавстві присвячено чимало уваги,

³⁰ Пашенко Е. Н. В. Назор и фольклоризм в хорватской литературе. Киев: Наукова думка, 1983.

³¹ Flaker, Aleksandar. Nazor: u očekivanju barbara. Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova III. Vladimir Nazor. Split, 2001, str. 5-15.

знаходить нові контакти Назора з італійською поезією веризму.³² Ця тема, в цілому, особливо значна в плані тісних, нерідко й полемічних комунікацій літератур з двох боків адриатичного узбережжя. Назор тому приклад, він багато перекладав з італійської, але й гостро полемізував, зокрема з Д'Анунціо через войовниче ставлення того до слов'ян, особливо до хорватів. В Італії творчість Назора мала помітну рецепцію, що простежують італійські дослідниці Ліліана Авирович, Федора Ферлуга-Петроніо, Рената Хаце-Цітра та інші, наголошуючи на взаємному збагаченні літератур у їхньому спілкуванні, що приносило плідні взаємо пізнання.³³

Хорватський письменник в окремих періодах, особливо доби модерну, близький і до українських поетів початку ХХ ст., де йому близький Максим Рильський. Вивчення творчої спадщина письменника у контексті української літератури дає можливість розширити явлення про спорідненість окремих його творів, періодів творчості з українською літературою. Так, у прозових творах Назора про село виявлено аналогії з творами про українське село Миколи Гоголя. Деякі сцени, використання фольклорних елементів, народної демонології вказують на очевидні зв'язки з „миргородським” циклом творчості Гоголя. Саме з цих творів про Україну розпочиналося в Хорватії ознайомлення з великим письменником, який ще хорватських романтиків захоплював темами про козацтво, і що вело до захоплення поезією Шевченка. Треба відзначити, що перший серед південних слов'ян переклад віршів Кобзаря було створено саме у хорватів (1863), так само першим і на довгий час єдиним книжковим виданням поетичних творів Шевченка була опублікована в Загребі книга українського поета Хорватією мовою, у виданні провідної установи національної культури Матиці хорватської (1887).³⁴ Назор, як великий патріот, у своїх пізнаннях не міг обійти й великі епічні фігури з культури слов'янства, що відгукнулося в його творах. Його *Слов'янські легенди* в сецесійському дусі відображають образи з міфології, героїчного епосу середньовічного Києва, в чому відобразився й хорватський славізм у його стилістичних особливостях модерну. Окремі поетичні *будівлі* Назора, великі епічні форми, в яких використовується багатий зооморфний декор, немов перегукуються з деякими виразами культури українського модерну, мають свої аналогії з поетичними конструкціями Микола Бажана доби українського модернізму.³⁵ Показово, що хорватський поет

³² Tomasović, M. Vladimir Nazor i Lorenzo Stecchetti. Zbornik, III, str. 17-23.

³³ Zbornik, III, str. 24-54.

³⁴ Deset godina Studija ukrajinstike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: FF-pres, 2007, str.14.

³⁵ Детальніше: Evgen Paščenko. Secesijski stil Vladimira Nazora. Zbornik, II, str. 89-102.

звертався до міфологічної символіки, пов'язаної з старокиївською культурою і в останні періоди своєї творчості, зокрема в осмисленні антифашизму, а після війни зустрічався з українськими письменниками, зокрема з М. Рильським, який перекладав його твори.³⁶

Моделі пов'язаності хорватського поета з іншими літературами, які відгукнулися в його великій творчій спадщині (21 том повного зібрання) простежують славісти з інших країн, залучення яких до міжнародних симпозіумів на відповідні теми дає можливість з різних ракурсів висвітити історичний розвиток хорватської літератури та її окремих представників.

У хронологічному вивченні значних етапів хорватської літератури минулого століття своєрідністю визначаються так звані 30-ті роки, тож наступний збірник присвячений саме цьому періоду. Це час, коли тривають авангардистські пошуки, але й поступово, під впливом радянських, моделей виникає соціальна література; водночас це й доба виникнення і зростання європейського тоталітаризму в його західному і східному виразах. Авангард як *поетика заперечення* привертав значну увагу хорватського літературознавства, в чому, як вже відзначалося, велика заслуга А. Флакера, котрий визначає авангард як *поетику заперечення*.³⁷ Дослідник наголошує на необхідності вивчати поетику авангарду на основі опису й аналізу естетично функціоналізованих текстів, від яких очікуємо наголошену поетичну функцію, а не лише на основі авангардних маніфестів, програм та інших текстів подібного змісту.³⁸ Зокрема, на останньому базував своє вивчення авангарду відомий італійський дослідник Ренато Поджолі. Погоджуючись, що маніфести, програми і подібні тексти того часу доцільно розглядати як літературні жанри з наголошеною мета текстуальною функцією, Флакер зосереджується на всебічному аналізі художньої продукції того часу.

Один з провідних представників хорватської літератури з виразною тенденцією заперечення у широкому спектрі такого підходу до творчості Мирослав Крлежа уособлював певну дистанційованість митця щодо тодішніх, в 1930-ті роки, ідеологічних догм. В часи зростання європейського тоталітаризму письменник займав критичну позицію щодо радянського і нацистського режимів. Водночас у хорватському суспільстві, поруч з апологією радянського, збільшувалася апологія протилежного радянській ідеології іншому тоталітаризму - у вигляді декларованого націоналізму. А.

³⁶ Paščenko Evgen. Vladimir Nazor iz ukrajinske perspektive. Zbornik, III, str.

³⁷ Flaker, Aleksandar. Poetika osporavanja. Zagreb, 1982.

³⁸ Slabinac, Gordana. Poetika osporavanja / umijeće osporavanja. – Hrvatska književnost tridesetih godina 20. stoljeća. Zbornik radova VII. Split, 2005, str.8.

Флакер, аналізуючи стан в хорватській літературі кінця тридцятих років, констатує роздвоєність у суспільстві у проявах існуючого міфу: Крлежа чи Будак, тобто представник критичної авангардної думки – з одного боку, і - представник проушташської орієнтації в хорватській літературі – з іншого. Дослідник, характеризуючи головних представників культури, змальовує тогочасний суспільний контекст, в якому формувалося суспільство. А. Флакер вказує на своєрідну закономірність, що виникає у середовищі суспільства з його певними духовними домінантами: нерідко виникає фігура, що немов передбачає наступний період, виражений передчуттям майбутнього. Подібні мотиви прослуховуються у творчості Крлежи, зокрема в есе *Європа сьогодні* (1933), де автор передчуває майбутнє Європи доби тоталітаризмів. Також інші хорватські автори цього періоду висловлювали тривогу щодо майбутнього Європи. Широкий контекст культурних подій, який дослідник використовує для показу включення хорватської літератури в актуальні проблеми часу, дає можливість розглянути національну літературу як органічну частину загальноєвропейського цілого. Хорватські письменники анти тоталітарного спрямування презентують внесок їхньої літератури в загальноєвропейський супротив націонал-тоталітаризму.

Проте у складному стані ідейних орієнтацій хорватського суспільства того періоду свою роль і надалі відігравали зростаючі тоталітарні режими, де крізь ідеологію висловлювалися традиційні територіальні претензії, зокрема з боку тодішньої Італії. Простежуючи головні тенденції італійської культурної політики щодо Хорватії, італійська дослідниця Н. Бадуріна констатує продовження імперського характеру цієї політики, відомої ще з часів першої світової війни. Культура використовувалась як засіб декларування подібних претензій, що, зокрема виражалося в позиціях італійських літературознавців, які заперечували оригінальність хорватської культури, стверджували її „залежність” від італійської, а поняття впливу трактувалося з великодержавних позицій. Тенденційне ставлення однієї з сторін у інтерпретації предмету – культури сусіднього народ - досить помітне явище компаративістики певних періодів. Подібні твердження дають підстави для актуалізації питання етичності компаративістики.³⁹

Ідеологічні процеси в країнах нацизму по-різному відбивалися в культурах, ідейних орієнтаціях діячів культури в інших країнах – від виникнення конформізму до глорифікації радянської системи. Хорватська культура у ставленні до німецької

³⁹ Badurina, Natka. Hrvatska kao predmet talijanske kulturne politike tridesetih godina (na primjeru časopisa *Porta orientale* i *L'Europa orientale*). Zbornik, VII, str. 48-61.

літератури 1930-х рр. найбільше виявляла інтерес до письменників, що були заборонені в нацистській Німеччині, а такі автори, як Герхарт Гауптман та інші, яких у гітлерівській Німеччині іменували „класиками”, не приваблювали хорватську публіку, показує німецька дослідниця А. Мейер-Фраатц.⁴⁰

Водночас посилювався інтерес до радянської літератури, зокрема і до декларативних творів соцреалізму, що відобразилося і у виникненні соціальної літератури, захопленні радянською ідеологією. Останнє було одним із проявів виникнення різних варіантів політичної міфології. Саме міфологізм, віртуальне уявлення про радянську політику як протилежну нацизму, ілюструє ставлення в культурних колах Заходу до радянської політики щодо України. Тому показ становища в українській культурі 30-х років становить важливий контекст у зображенні ідеологічних орієнтацій культурних діячів зазначеного періоду. Відома консолідація західноєвропейського *лівого фронту* з радянською політикою була зумовлена й неприйняттям нацизму, але стосовно *великого терору* в Україні найчастіше висловлювалося мовчанням. Подібне ставлення в плані етичності може бути інтерпретоване і як своєрідний конформізм з одним із тоталітарних режимів – радянським. Хорватські представники *соціальної літератури* також обходили мовчанням репресії в Україні, хоча відомості про це поширювалися, зокрема, і через українську діаспору. Український контекст цього періоду, раніше мало відомий в Хорватії через ідеологічні обставини, стає важливим простором, який дає можливість в новому світлі представити ідейні переконання окремих представників літератури 30-років, досить складних і протирічних у хорватському суспільстві.⁴¹

У подальшому компаративному простеженні історії хорватської літератури у формі міжнародних конференцій помічаємо, що організатори начебто обходять літературу часів другої світової війни, якій в попередні десятиріччя приділялося чимало уваги. Теж саме стосується і перших років повоєнного періоду, позначеного потужним впливом радянської продукції, що тривало до періоду ідеологічного конфлікту з 1948 р. Саме цей конфлікт відіграв помітну роль у подальшому розвитку хорватської літератури, яка поступово відходила від радянщини і переорієнтовувалася на західні естетичні моделі. У консолідуванні письменників творчого визволення від соцреалістичних догм помітну роль відігравали угруповання митців навколо провідних видань. Тому наступна тема міжнародного компаративного аналізу історії хорватської

⁴⁰ Meyer-Fraatz, Andrea. *Recepcija njemačke književnosti kod Hrvata u tridesetim godinama*. Zbornik, VII, str. 88-97.

⁴¹ Paščenko, Jevgenij. *Virtualnost i realnost «tridesetih godina» u ukrajinskom kontekstu*. Zbornik, VII, str. 62-87.

літератури присвячена періоду 1950-х років, значенню часопису *Krugovi (Кола)* у формуванні естетичних особливостей хорватської літератури.⁴² Хорватські письменники, після визволення, яке принесло закінчення війни, йшли до визволення від догм. За визнанням А. Флакера, часопис, який очолював письменник Антун Шолян, вів до визволення від канонічних просторових моделей хорватської прози.⁴³ Йшло заперечення канонів, які створювали авторитети; критичні голоси вже лунали на адресу самого Крлежи. Це означало творчу свободу, література рухалася далі до модерністичних змін, якими живився світовий літературний процес, крім зони *за залізною завісою*, до якої не потрапила Хорватія, але за якою опинилася Україна.

Чи може український літературний простір 1950-х рр. бути предметом для компарацій з модерністичними відновленнями в іншій, у даному разі хорватській, літературі? Компаративний метод у відображенні історичного розвитку вимагає врахування широкого контексту, в чому стан в українській літературі і ширше – суспільстві, може послужити фоном, як протилежним стану в літературі, яка розвивалася у просторі творчої свободи. Тому український предмет стає актуальним навіть у часовому просторі, надзвичайно далекому від змісту, яким позначені хорватські 1950-ті роки. Крім того, надається можливість представити українську культуру часів апофеозу тоталітарного режиму, що в контрасті з хорватською тодішньою атмосферою відображає природу режиму, якого хорватській літературі вдалося уникнути. В той же час, відображення творчих здобутків інших літератур, що не опинилися *за завісою*, також важливе як контекст у розгляді української літератури.⁴⁴

Хорватське духовне життя зазначеного періоду характеризується, зокрема, динамічним перенесенням західноєвропейського літературного модернізму в перекладах його провідних представників. Проте, цей процес не відбувався без перепон, оскільки югославський політичний режим, попри задекларовану конфронтаційність з радянською системою, в реальності використовував ті ж самі методи методи. За спостереженням М. Томасовича, який простежує рецепцію західноєвропейської літератури на сторінках хорватського видання *Prisutnosti*, тодішньому югославському режимові не зовсім імпонували подібні прозахідні орієнтації, тож він реагував на

⁴² *Krugovi i hrvatska književnost pedesetih godina prošlog stoljeća. Zbornik radova V.* Split, 2003.

⁴³ Flaker, Aleksandar. *Šoljanovi slobode. Zbornik, V*, str. 14.

⁴⁴ Paščenko Evgen. *Socrealistički kontekst hrvatskog modernizma. Zbornik, V*, str. 36-48.

видання „східноєвропейські”, припинивши в 1959 році існування того значного в європеїзації літератури часопису.⁴⁵

Наступна тема становить майже канонічний вираз компаративістики: відносини між національною і європейськими літературами.⁴⁶ Логічно, що в даному разі найбільше уваги приділено відносинам з італійською літературою, враховуючи традиційність, складність цих взаємин, які в даному разі розглядаються у часовому обсязі 1940-1970-х років. Показовим у плані тих відносин був Владимир Назор, що перебував у своєрідному, напруженому діалозі з сусідньою літературою. Митець не лише багато перекладав з італійської, але й доводив національну своєрідність вітчизняної літератури, зокрема створивши антологію хорватської лірики у власних перекладах італійською. Назор публікує збірку *Lirici croati* 1942 р. незадовго до переходу на бік партизанів. Антологія має й конкретне імагологічне заангажування: письменник прагнув заперечити існуючі уявлення в окремих колах італійського суспільства про хорватів та їхню літературу як секундарні щодо італійської. За спостереженням М. Томасовича, хорватський поет прагнув ще раз переконати італійський адресат, що сусідній приадриатичний народ має „нормальну” поезію, подібну до інших європейських народів схожого геополітичного розташування. Дослідник розглядає цю збірку хорватського класика і з аспекту перекладацького мистецтва, наголошуючи на її значенні в плані компаративістики як важливого прикладу порівняльного значення літератури.⁴⁷ Італійська дослідниця Р. Асіно, аналізуючи поетичні особливості згаданої антології, доходить висновку, що великий хорватський поет у цих перекладах виступає як винятковий знавець італійської метрики, а його збірка становить цікавий внесок в „історію перекладу”, вивчення якої повинне і надалі поглиблювати численні й плідні відносини двох літературних традицій.⁴⁸

Одна з гострих тем, що своєрідно відобразилась у югославській літературі, присвячена Голому острову (Goli otok), відомому концентраційному табору, створеному на однойменному адриатичному острові після конфлікту з Сталінім у 1948 р. У концтаборі утримувалися противники режиму Тіто. Італійська дослідниця Н. Бадуріна, розглядаючи рецепцію цієї теми в італійському суспільстві, пояснює інтерес до неї і тим, що серед в'язнів концтабору перебували й італійці, а також сприйняттям

⁴⁵ Tomasović, Mirko. Zapadnoeuropska književnost u Prisušnostima. Zbornik, V, str. 22.

⁴⁶ Hrvatska književnost prema europskim /emisija i recepcija/1940-1970. Zbornik radova VIII. Split, 2006.

⁴⁷ Tomasović, Mirko. Vladimir Nazor, *Lirici croati*, Zagabria MCMXLII. Zbornik VIII, str. 7-24.

⁴⁸ Asino Rosalba. I *Lirici croati* di Vladimir Nazor (strategia metrica e prosodica di traduzione). Zbornik VIII, str. 39.

тогочасного югославського життя в італійському суспільстві. На прикладі двох письменників, італійського і хорватського, що зверталися до теми Голого острова, дослідниця визначає деякі характерні особливості окремих митців того часу, які опинилося на ідейному, стильовому роздоріжжі, але й уособлювали тенденції суспільства. За спостереженням авторки, обличчя того часу в Югославії було подвійне: „модерністське і протимодерністське, демократичне і диктаторське, самоуправлінське і централізоване, антирадянське і радянське”, що значною мірою передає особливості тогочасного суспільства.⁴⁹ Порівнюючи образи оповідача – італійського і хорватського, - що були жертвами тоталітарного режиму, якому свого часу вірили як ідеологічному ідеалу, дослідниця вбачає в них аналогії, зокрема і у схожому вираженні глибокого трагізму авторів, які в результаті опинилися на одиниць із своїми стражданнями, непотрібні суспільству. Зазначена тема могла б знайти своє продовження в компаративному вивченні української дисидентської літератури, де простежується дещо схожий образ людини-жертви режиму та її сприйняття у суспільстві.

Український матеріал у збірнику подано в порівнянні статусу національної літератури в умовах тоталітаризму, де простежуються певні паралелі в літературному процесі України і Хорватії. Це виявляється, зокрема, в схожому становищі, коли Україна і Хорватія були у складі імперій, а потім – у схожих ідеологічних обставинах комуністичних режимів.⁵⁰

У наступному збірнику „Хорватська література ХХ століття у перекладах: емісія і рецепція” українсько-хорватські літературні відносини розглядаються, зокрема, в плані ідентифікації національних особливостей обох літератур, з огляду на термінологію, що неадекватно відображала назву літератури. Так, хорватська література в українських дослідженнях і перекладах позначалася або як дубровницька, югославська, а українська відповідно – або перекладалася з російської, або ж іменувалася малоруською ще й на початку ХХ ст. Простежується як поступово формувалася національна ідентифікація зворотної сторони - пізнання саме хорватської літератури, тобто української в обох середовищах.⁵¹ Минуле століття, попри всіх труднощів, позначене рухом до прогресу,

⁴⁹ Badurina Natka. Dragi čitatelju, kako smo danas? Goli otok u talijanskoj i hrvatskoj književnosti. Zbornik, VIII, str. 53.

⁵⁰ Paščenko Jevgenij. Nacionalna književnost u totalitarizmu (ukrajinsko-hrvatske paralele 1940.-70. godine). Zbornik VIII, str. 96-127.

⁵¹ Paščenko Jevgenij. Ukrajinsko-hrvatska prepoznavanja kroz 20. stoljeće: ime i tekst. – Hrvatska književnost XX. stoljeća u prijevodima: emisija i recesija. Zbornik radova IX. Split, 2007, str. 105-125.

що підтверджує і ствердження україністики в Хорватії і хорватістики в Україні.⁵² Завдання цих відгалужень славістики - у подальшому дослідженні літературних процесів а також у посиленні перекладацької діяльності. Представлені розвідки славістів з Німеччини, Угорщини Польщі, не говорячи про італійську хорватістику, де вона має давні традиції, де ця галузь славістики розвивалася без перепон, засвідчують досить помітні результати перекладання з хорватської літератури і підтверджують необхідність активізації зазначених завдань у галузі українсько-хорватської перекладацької діяльності.

Помітним внеском у подальший теоретичний розвиток сучасної хорватської компаративістики стало видання збірника матеріалів міжнародної конференції на тему „Напрямки і методології компаративного вивчення хорватської літератури”⁵³ Відомий літературознавець М. Солар, розглядаючи концепції історії світової літератури, звертає увагу на вже призабуті поняття, за якими література – це завжди „моя”, „наша” і „світова”. Поняття „моя” передбачає індивідуальний горизонт розуміння, але вона завжди й „наша”, оскільки відрізняємо її від „чужої”. Ці два пов’язаних горизонти „моє-наше” такою ж мірою включені в горизонт світової літератури. Тому література – моя, наша - завжди й світова, пов’язані спільним горизонтом спільного можливого досвіду літератури. На тому досвіді, вважає дослідник, може бути побудована й історія світової літератури. Вона тоді не буде „великою розповіддю”, оскільки не вимагає загального огляду й загальних суджень про сенс історії і сенс історії літератури, проте її обмеження перспективами „моєї” і „нашої” літератури не виключає можливість збирання й пов’язування всього, що нам дала традиція, і навіть того, що ввижається у майбутньому в єдину історію. Остаточні оцінки, на думку М. Солара, „не повинні спиратися ні на якусь кодифіковану поетику чи будь-яку філософську або ідеологічну концепцію, а лише тільки на смак або на його залишки в нашій добі, схильній до заміни його модою.”⁵⁴

Розглядаючи відомості про хорватську літературу в історіях світової літератури, Ц. Павлович виділяє три можливих рівня представлення цієї літератури у корпусних цілих європейського і світового письменства. До першого рівня включено літературні лексикони й енциклопедії; другу становить цілісна історія (світової) літератури; третя стосується теоретичних роздумів про світову літературу, в головному іменованих як

⁵² Deset godina studija ukrainistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: FF-pres, 2007.

⁵³ Smjеровi i metodologije komparativnog proučavanja hrvatske književnosti. Zbornik radova X. Split, 2008.

⁵⁴ Solar, M. Konceptije povijesti svjetske književnosti. Zbornik, X, str.9.

„Вступ у компаративну літературу”. У першому рівні беруть участь філологи, фахівці окремих літератур або принаймні славісти, проте вони однаковою мірою компаративісти. У створенні історії літератури можуть брати представники історії національної літератури, але перевагу мають компаративісти. На третьому рівні участь беруть винятково компаративісти, констатує дослідниця. Розглядаючи численні видання першого рівня, авторка показує різноманітність принципів упорядників, авторів, де не виключається парадоксальність вибору, нерідко суб’єктивність у ставленні до певних осіб, епох. Наприклад, деякі італійські видання засновуються на критеріях політичної адекватності окремих письменників, особливо національно заангажованих, що вступали в дискусії з італійськими авторами; французькі лексикони уникають терміну „бароко”, окремі упорядники дають перевагу певним епохам; чимало протиріч у визначенні національної належності авторів (І. Андрич визначається як югославський, боснійський, сербо-хорватський письменник) і т. ін. Хоча словники не читають в кодї світової літератури, ті, хто в їх укладанні бере участь, є потенційними виконавцями історій світової літератури. Останнє дає можливість надати більше місця так званім „малим літературам”. Проте і тут чимало неоднорідності – від замовчування до широкого показу певних періодів. Судячи по джерелам, які використовуються, велике значення має рівень розробленості національної історії літератури, славістики в певних середовищах і перекладеності національних історій для потреб тих національних славістик. Теж саме стосується і теоретичних розробок відомих під назвами як *вступ до компаративної літератури*. Хорватська література тут більше згадується, завдяки міжнародному визнанню наукового авторитету окремих вчених як А. Флакер, М. Солар, теоретичні розробки яких увійшли у науковий обіг і поза межами національної літератури. У зв’язку з цим, зазначає дослідниця, особливе значення у поширенні відомостей про хорватську літературу має і актуальний проект *Компаративна історія хорватської літератури*, який здійснюється із залученням зарубіжних компаративістів, і який, зокрема, зорієнтований на включення хорватської літератури в історію світової літератури.⁵⁵

У зазначеному контексті безумовно важливою є потреба простеження представленості української літератури у зарубіжних виданнях як відображення знань про українську літературу за умов, що тривалий час гальмували її гідну презентацію в зарубіжному літературознавстві. Проте, безумовним є факт, що попри національного

⁵⁵ Pavlović Cvijeta. Hrvatska književnost u povijesti svjetske književnosti. Zbornik, X, str.11-19.

літературознавства, яке безпосередньо в Україні розвивалося за умов відомих режимів, функціонувало зарубіжне українознавство, яке відіграло значну роль у представленні української літератури у світі. Важливим завданням є створення історії зарубіжного українознавства як складової у відображенні компаративної історії української літератури.

У зазначеному збірнику хорватська література розглядається як предмет національної культури в її різних періодах а також простежуються методологічні підходи до цієї літератури в інших національних науках. Відображення хорватської теми в українському літературознавстві показано відповідно до його історичних періодів. Це стосується *історичної школи*, де українська наука засвідчила звернення і до низки питань з історії хорватської літератури. Ідеологічна інтервенція радянської системи в українське літературознавство гальмувала розвиток української компаративістики. Але вона розвивається в зарубіжному українознавстві, де її репрезентантом виступає Д. Чижевський, який у *Порівняльній історії слов'янських літератур* звертається також і до хорватської літератури. Особливостями часу позначено й методологію та принципи включення хорватського матеріалу представленому тут як *Вервесів проект* у виданні „Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті” за редакцією Г.Д. Вервеса. Окремі аспекти цієї праці висвітлено критично, виходячи з сучасних засад компаративістики.

Завдання сучасної науки в координуванні науково-дослідницької діяльності. Україністика в хорватській славістиці може надати певну інформативну базу в створенні загального контексту літературного розвитку відповідних періодів. Український матеріал може служити фоном у висвітленні окремих явищ у хорватській літературі і навпаки. Тема українсько-хорватських компарацій далеко не вичерпана і вміщує в собі чимало явищ, вивчення яких могло б сприяти подальшому розумінню національних літератур в обох середовищах як складової загальноєвропейського культурного простору, - висновок таких спостережень.⁵⁶ Цими ж мотивами, зокрема, продиктоване і включення українського матеріалу до міжнародного проекту *Компаративна історія хорватської літератури*. Методологічні розробки, методика, історія розробки подібного проекту можуть бути корисними і для українського літературознавства в осмисленні історії української літератури з позицій сучасної компаративістики.

⁵⁶ Paščenko Jevgenij. Hrvatska književnost u ukrajinskim komparativnim proučavanjima. Zbornik, X, str. 311-333.

Сучасна хорватська компаративістика розвивається досить динамічно з врахуванням тенденцій, досвіду як попередніх періодів, так і модерної доби. Українська література, методологія, поруч з іншими учасниками наукового проекту створення Компаративної історії хорватської літератури є складовою цього проекту і може дати поштовх для подальших міжнародних проєктів.